

Dušan DAVIDOVIĆ¹

Josip BOGIĆ²

Privredni kriminalitet i reakcija državnih organa i institucija - u korist ili na štetu građana?

UVOD

Srpsku demokratiju u povelju ugrožava razorni uticaj privrednog i finansijskog kriminala nasledenog iz prethodnog perioda, koji tešku političku i privrednu tranziciju čini još težom. Ova vrsta kriminala veoma je destabilizujući činilac u našem društvu s obzirom da je visoko razvijen i sofisticiran, a izvršioeci ovih krivičnih dela veoma se dobro snalaze u pravnom i privrednom okruženju. Oni veoma dobro koriste nestabilnost političkih i privrednih ustanova koje čine osnovu demokratskih društava.

Jedna od najvećih prepreka tranziciji jeste teška privredna situacija na putu ka tržišnoj privredi. Kao jedna od članica bivše Jugoslavije Srbija je bila u mnogo povoljnijem položaju od zemalja istočnog bloka. Međutim, period Miloševićeve vladavine koju je odlikovala ratna privreda, siva ekonomija, sprega kriminalaca i političara, oligarhija tajkuna na čelu velikih državnih i društvenih preduzeća, hiperinflacija, prisutno veliko krijumčarenje raznih vrsta akciznih roba, piramidalne štedionice, neefikasan fiskalni sistem kao i nedostatak investicija, embargo međunarodne zajednice, umnogome su doprineli kriminalizaciji kompletnog društva a naročito povećanju finansijskog i privrednog kriminala, koji je postao "normalan" i sastavni deo pravila privrednog života i deo vladajućeg režima. Na

---

¹ Centar za prevenciju kriminaliteta, Beograd

² Centar za prevenciju kriminaliteta, Beograd

vrhu piramide nalazio se sam predsednik Milošević, a u sistemu tajkuni na najvišim funkcijama u državnim i društvenim preduzećima. U policiji su takođe bili lojalni i režimu privrženi izvršioci koji su bili u funkciji zaštite takvog poretka, a kada je bilo potrebe i eliminisanju političkih protivnika u svakom smislu te reči uz ogromnu podršku tajnih službi. Ovo se sve odvijalo pod patronatom partijskih struktura SPS-a i JUL-a gde su se pojedinci učlanjavali kako bi zadžali funkcije.

Nakon demokratskih promena usledilo je samo preuzimanje mesta u hijerarhiji tako da su na mesta Miloševićevih ljudi došli tzv. demokratski kadrovi. Pri tome nije promenjen sistem tako da su ponašanja pojedinaca u takvom sistemu ostala ista, a neka su čak i "usavršavana". Mnogi tajkuni su pohitali u zagrljaj novoj vlasti nudeći joj podršku kako bi sačuvali stečene pozicije.

Na mnogim poljima nisu učinjeni pomaci u pravcu razvoja tržišne ekonomije sem malih pomaka na polju bankarskih i fiskalnih reformi koje su u većini slučajeva ostale nedorečene. Mnogi ratni profiteri su koristili naročito proces privatizacije kako bi prljavi novac stavili u legalne tokove, a tome je naročito pogodovao loš Zakon o sprečavanju pranja novca, jer se pod pranjem novca smatralo samo polaganje novca u domaće banke i druge finansijske institucije a svako iznošenje novca u inostranstvo nije se smatralo pranjem novca?!

Organizovani privredni i finansijski kriminal ušao je u sve političke strukture, javnu upravu, pravosudni sistem i dr. U suštini nisu urađene korenite promene, ili barem ne u potrebnom obimu, tako da se i na polju represije pokušavalo socijalističkim zakonima zaštititi tržišna ekonomija. Takođe je akcenat i dalje bio na represiji a ne na prevenciji ove vrste kriminala.

Neki međunarodni aspekti

Najznačajniji pomak u strategiji kontrole kriminaliteta poslednjih decenija bilo je ulaženje u trag i zaplena profita stečenih kriminalnom delatnošću. Ovaj 'princip' je prihvaćen kao posledica činjenice da tradicionalne metode sprovođenja zakona kroz krivični progon-proglašavanje krivim- i donošenje presude, nisu obeshrabrili kriminalce u svim vrstama kriminala, koje dovode do ekonomske dobiti, ukoliko tu dobit može da zadrži- kriminalac ili njegovi saradnici.

Na međunarodnom planu je u tom pogledu uveden pojam pranja novca u većinu pravnih sistema, za koje je najvažnije identifikacija sredstava koja potiču od kriminalne delatnosti. Vezano za ovo krivično delo, uvedene su mnoge obaveze pružanja informacija od strane finansijskih institucija, advokata i svih ostalih subjekata koji rade sa vrednosnim sredstvima. Drugi aspekt je uvođenje odredbi na osnovu kojih se vrši oduzimanje sredstava posle proglašenja krivim lica koja kod sebe drže, kontrolišu ili su stvorila ta sredstva. Međutim, ovakve odredbe se sve više šire i na oduzimanje indirektno materijalne dobiti, sredstava koja drže treća lica, ne bi li se omogućilo sudovima da izdaju naloge kojima se procenjuje iznos materijalnog dobra koje se može pripisati kriminalnoj aktivnosti. Treći aspekt je uvođenje građansko-pravnog oduzimanja imovinske koristi čime se ovakva sredstva mogu pratiti, ograničavati i oduzimati čak i ako nije bilo nikakvog krivičnog gonjenja ili osude za izvršena krivična dela a naročito u oblasti poreske politike.

U mnogim zemljama, svakodnevnom praksom ulaženja u trag sredstvima sumnjivog porekla i postupkom gonjenja u istragama, finansijske istrage sve više postaju uobičajeni način istražnih radnji. Savremeni načini komuniciranja, doveli su do toga da se profiti stečeni kriminalom mogu sticati veoma brzo i da se mogu preneti bilo gde u svetu bez traga i van jurisdikcije zemlje u kojoj se vrši istraga. U tom kontekstu veoma je važno poboljšati sposobnost policijskih i sudskih organa da oduzmu i povrate imovinu koja potiče od

kriminalne delatnosti, jer kada je reč o transferima novca uvek se dolazi do prelaska nacionalnih granica. Pored toga bitno je i da se međunarodna saradnja u pogledu oduzimanja kriminalom stečenih dobara učini što efikasnijom pa je u tom pogledu neophodno uskladiti nacionalna zakonodavstva.

Pravni procesi se sve više koncentrišu na sredstva stečena kriminalom, a ne na krivicu ili nevinost konkretnih izvršilaca krivičnih dela, što je u SAD praksa još od 80-tih godina. Dosadašnja praksa u našoj zemlji ukazuje na nedovoljnu efikasnost u borbi protiv finansijskog i ostalih vidova kriminala, a naročito kada je u pitanju organizovani kriminal. Ona je posledica nedovoljnog korišćenja postojećih kapaciteta i pozitivnopravnih rešenja u čijoj osnovi se nalazi finansijska istraga kao bitan segment celokupnog krivičnog postupka. Finansijska krivična istraga je dokazano efikasno istražno sredstvo koja omogućava javnom tužiocu da na pravi način obavlja svoj posao na polju utvrđivanja koristi koja je stečena kriminalnom delatnošću. Ovde se sa jedne strane akcenat stavlja na identifikaciju nelegalno stečene imovine i na njeno praćenje kao i na eventualnu zaplenu i oduzimanje. Ona predstavlja u stvari preliminarno ispitivanje ili običnu istragu u kojoj se mogu odrediti ograničenja raspolaganja sredstvima odnosno imovinom.

Organizovani kriminalitet sve više se ispoljava u međunarodnim razmerama, jer raspadom bivše Jugoslavije, na području kriminala, kriminalne strukture su zadržale neraskidive veze, pa je na tom polju neophodna efikasna međunarodna saradnja.

Svake godine je sve više zemalja koje usvajaju nove zakone o pranju novca i konfiskaciji, a u onim zemljama u kojima takvi zakoni postoje donose se dodatne izmene i dopune. Naročito na području korupcije gde se nezakonito podmićivanje i isplate mogu pretvoriti u „SIDU“ savremenog doba koja razara bezbednost i siguran život svih građana. Prljavi novac je postao najunosniji biznis savremenog doba gde su ulaganja minimalna a dobit ogromna. Stoga je od izuzetne važnosti da postoji saradnja sa svim organima, jer bez uzajamne saradnje i zajedničkog rada nema uspeha, budući da i kriminalci primenjuju

tinski rad, ne poznaju državne i međunarodne granice a ukoliko ih i poznaju oni ih ne poštuju. Kriminalci često puta prilikom pokušaja ozakonjenja nezakonito stečenog kapitala, stvaraju privid da je njihov profit zakonito stečen pa je njihov cilj često puta da ta nezakonita sredstva pomešaju sa sredstvima organizacija koje posluju u skladu sa zakonom ili sa aktivnostima koje su rezultat zakonitog poslovanja. Ranije su se te aktivnosti svodile na iznošenje novca iz jedne u drugu zemlju. Sada je međutim, reč o čitavom nizu aktivnosti u koje je uključen daleko veći broj ljudi. Gotovina veoma često predstavlja najveći problem kao produkt nezakonitih radnji, a i brigu kriminalaca. Kod nas ova vrsta „profita“ dolazi iz oblasti industrijske zabave, ugostiteljske delatnosti, maloprodajnih objekata, kockarnica, investicija i dr.

Međunarodni aspekt pranja prljavog novca započinje iznošenjem sredstava iz zemlje što se može izvesti lično ili teretnom pošiljkom ili putem finansijskih transakcija. Nakon toga sledi osnivanje firme u stranoj zemlji, otvaranje bankovnih računa i uključivanje u međunarodne korporacije. Kada se završi ova faza, sredstva se tada vraćaju nazad u posed prekršioca, tako da njegov način života izgleda da proističe iz legalnog poslovanja. To najčešće izgleda kao povrat kredita, zarada iz međunarodne trgovine, naknada za konsultantske usluge i dr. Savremenim tehnološkim dostignućima i razvojem novih sistema plaćanja kompjutersko bankarstvo, čip kartice, elektronski novčanici i razni drugi vidovi plaćanja preko interneta, zahtevaju nove i naprednije metode u istražnom postupku.

Procene svetski stručnjaka se kreću da je visina ostvarenog kriminala na svetskom nivou od 2% do 5% globalnog bruto društvenog proizvoda. Ovako ostvareni prihodi dostigli su neprihvatljiv nivo pa je stoga neophodno da se preduzmu odgovarajuće mere da se profiti ostvareni kriminalnim aktivnostima obuzdaju. To je izazvalo zabrinutost zbog štetnih posledica ovako investiranog novca u legalnu ekonomiju i moći i kontrole koji iz toga proizilaze. Kada organizovani kriminal investira u legitiman posao, on će nastojati da dominira na tom tržištu, nametnuće nerealne cene, a uvešće i

korupciju. On tada teži da maksimizira profit dozvoljenim i nedozvoljenim sredstvima.

Relevantni pojmovi

Finansijski kriminalitet zauzima visoko mesto u strukturi ukupnog kriminaliteta. Objekt napada kod ovih krivičnih dela jeste imovina drugog kako fizičkog tako i pravnog lica koja se može javiti u obliku pokretne i nepokretne imovine, ali i kao imovinska prava i imovinski interesi. Izvršioци ovih krivičnih dela svoju „delatnost“ preduzimaju u nameri da sebi ili drugima pribave protivpravnu imovinsku korist ili da se drugome nanese kakva šteta, oduzimanjem, prisvajanjem i pribavljanjem imovine imovinskih prava ili interesa.

U domaćoj i stranoj teoriji nema jedinstvenog stava o pojmu **privrednog kriminala**, Najčešće se pod ovim pojmom koriste izrazi: **privredni kriminalitet**, **kriminalitet belog okovratnika**, **kriminalitet korporacija**. Privredni kriminalitet čine sva deliktna ponašanja koja nastaju u ekonomskim odnosima i u vezi sa tim odnosima, od strane pravnih ili fizičkih lica, koja kao subjekti tih odnosa, raspolažu odgovarajućim ovlašćenjima prema imovini na kojoj se ti odnosi zasnivaju, a čijim se deliktним ponašanjima neposredno nanosi šteta toj imovini i povređuju ili ugrožavaju privredni odnosi.

U mnogim slučajevima dolazi do poistovećivanja ovih dvaju pojmova jer se u praksi ponekada teško može napraviti razlika. Finansijski kriminal bio bi širi pojam u odnosu na privredni kriminal.

Opšte karakteristike privrednog kriminaliteta su: prikrivenost odnosno njegova tamna brojka, specijalizacija i profesionalizacija izvršilaca, specifičnost tragova kao i dokazivanja i dokaznih sredstava, njegova dinamičnost i složenost i specijalizacija u njegovom suzbijanju. Kao neizbežni faktor koji prati privredni kriminalitet je i krivično delo falsifikovanje službenih isprava, što u najvećoj mogućoj meri otežava otkrivanje dela privrednog kriminala.

Policija

Suočeni sa novim pojavnim oblicima finansijskog, privrednog i organizovanog kriminala, policija i drugi represivni organi našli su se pred velikim izazovima. Otkrivanje krivičnih dela i izvršilaca iz ove oblasti na stari konvencionalni način, bez adekvatne tehničke podrške, nije mogao da da ohrabrujuće rezultate. Uvođenjem timskog rada dobio se novi kvalitet za razliku od dosadašnjeg pojedinačnog rada sa akcentom na statistici.

U privrednom, odnosno finansijskom kriminalu prisutan je visok stepen profesionalizma izvršilaca krivičnih dela i može se slobodno reći da su to "visoko sofisticirani kriminalci", koji često imaju velikog uticaja i na centre društvene moći. Pri tome neki od njih su često zaštićeni i imunitetom kao ustavnom kategorijom što umnogome otežava otkrivanje i dokazivanje. U nekim slučajevima bez primene specijalnih istražnih mera dokazivanje je gotovo nemoguće i postoje male šanse da se izvršioци otkriju. Za otkrivanje ovih krivičnih dela neophodan je specijalizovan i iskusan kadrovski potencijal, timski rad i tehnička i materijalna opremljenost. Iz policijskih, tužilačkih i pravosudnih struktura odlazili su međutim, najiskusniji kadrovi zbog lošeg materijalnog položaja koji je čini se namerno stvaran kako bi se otvorilo polje delovanja kriminalnim strukturama.

Zbog takvog stanja u organima otkrivanja i gonjenja prisutan je i selektivan pristup u otkrivanju krivičnih dela i izvršilaca pa se često dešavalo da operativci MUP-a i drugi državni organi nisu smeli da izvrše određene provere. Ovo iz razloga što je postojala sprega pojedinaca iz državnog i policijskog vrha sa organizovanim kriminalnim grupama i vođama paramilitarnih formacija, kao i velikim učešćem tajnih službi. Kriminalizacija policije dosegla je ogromne razmere na najvišem nivou, a ogledala se u sprezi policijskog vrha i vođa kriminalnih grupa. Uveden je izuzetno centarizovan policijski model sa strogo hijerarhijskim lancem komandovanja tako da policajci na nižim nivoima nisu mogli samostalno da donose odluke bez odobrenja "odozgo". Na

rukovodeće položaje umesto sposobnih policajaca postavljani su politički podobni i vadajućem režimu lojalni ljudi. Lojalnost je bila najvažniji kriterijum napredovanja. Pri tome je favorizovan uniformisani sastav policije na štetu kriminalističke policije, tako da su po primanjima bili izjednačeni policajac sa srednjom stručnom spremom i kriminalistički operativac sa diplomom fakulteta, koji je otkrivao dela privrednog kriminala. Pored toga, uniformisani deo policije opreman je najsavremenijom opremom a u isto vreme kriminalistički policajci su radili sa opremom starom i do 30 godina. U takvom odnosu snaga tužilaštvo je bilo samo nemi posmatrač, bez aktivnog učešća u progonu izvršilaca krivičnih dela. Osim kozmetičkih promena u ZKP-u ništa se značajnije nije promenilo niti u organizaciji tužilačkog aparata, niti u praktičnom delovanju. Iako rukovodioci pretkrivičnog postupka - tužiocu su kao i ranije čekali šta će policija da uradi, pa se tek tada aktivno uključivala u svoj posao. Ovakav sistem nasledjen iz doba Slobodana Miloševića nastavio je da funkcioniše do današnjeg dana. Izuzetak od pravila predstavljaju određeni pomaci u oblasti suzbijanja organizovanog kriminala.

Karakteristike privrednog kriminala

Najveći broj krivičnih dela privrednog kriminaliteta odnosi se na **razne vrste prevara**, naročito u privrednom poslovanju i to u oblastima trgovine i uslužnih delatnosti. Ovim vrstama prevara naročito su doprineli liberalni uslovi za osnivanje i registraciju preduzeća Tako se dešavalo da su preduzeća registrovana na umrla lica, poslovno nesposobna lica, na lica čije su lične karte ukradene, na nepostojećim adresama, a često se dešavalo i da su pojedina lica primoravana: narkomani ili lica koja su uzimala pozajmice od "biznismena", koji nisu mogli da vrate novac, da svoje lične karte daju u zamenu za oprost duga, a zajmodavci su preko advokata registrovali preduzeća preko kojih su se vršile prevare. U najvećem broju slučajeva mete napada bila su društvena preduzeća, koja su imala velike zalihe roba, što je povećavalo troškove pa je mnogima bio cilj da se oslobode zaliha. Ovakvu situaciju su obilato koristili prevaranti, koji bi za preuzetu robu davali bezvredne akceptne

naloge, robu kasnije prodavali na "crnom tržištu" za gotov novac, a prodavac kada bi podneo akceptni nalog na realizaciju ostajao je kratkih rukava, jer na računu nije bilo nikakvih sredstava. Nakon toga mnogi su podnosili krivične prijave kako bi se pronašli izvršiocima ovih prevaranih radnji i samo u malom broju slučajeva došlo je do otkrivanja izvršilaca. Međutim, oštećeni nisu mogli da se obeštete u krivičnim postupcima, jer je krivični sud stranke upućivao na parnicu. Prevaranti bi vešto sakrivali protivpravno stečenu imovinu pa je oštećenima bilo teško da tu imovinu identifikuju i traže njezin povraćaj. Sa druge strane, stvarao se jedan novi sloj bogataša koji je, zbog opšteg stanja u društvu i slabog preventivnog i represivnog aparata pokazivao da se kriminal isplati, a sve na štetu građana.

Neminovni saputnik krivičnih dela privrednog kriminala jesu i krivična dela **falsifikovanja službenih isprava**, jer bez ovog krivičnog dela u nekim slučajevima nije moguće ni osnovno delo.

Kada je u pitanju društveni i državni sektor, najčešća krivična dela su **zloupotreba službenog položaja**. U periodu od donošenja Zakona o preduzećima 1989. godine, kada su formalno pravno izjednačeni društveni i privatni sektor, počelo je "čerupanje" društvenog sektora u korist privatnog. Spregom rukovodećih lica iz društvenog sektora sa ljudima iz privatnog sektora nastala je neraskidiva veza enormnog bogaćenja pojedinaca. U oblasti privatnog sektora osnivana su privatna preduzeća na bliske srodnike lica zaposlenih u društvenom sektoru. U poslovanju sa društvenim sektorom nosioci inicijative su bili ljudi iz društvenog sektora, a privatnici su bili samo maska. Na ovakav način počelo je fino prelivanje društvenog kapitala u privatni sektor. Naročito je bio omiljen uvoz raznih vrsta roba iz inostranstva, preko privatnih firmi kada su cene roba iz inofaktura uvećavane više puta. Ovome je pogodovalo i to što je zemlja dugo bila pod sankcijama. Mnogi su iz patriotskih razloga hteli da pomognu državi i narodu, ali su taj svoj patriotizam dobro naplatili. Veliki broj spoljnotrgovinskih preduzeća je u proteklom periodu ugašen ili je likvidiran u postupcima stečaja. Sa druge strane, nikao je veliki broj privatnih "giganata" čiji su vlasnici bili uglavnom eksperti iz ranijeg društvenog sektora. Pošto su svoja poslovanja uglavnom vezivali za

inostranstvo, postojala je veoma mala verovatnoća da budu otkriveni jer je naš pravosudni sistem koncipiran tako da je za međunarodnu pravnu pomoć bio nadležan istražni sudija, a u ovakvim slučajevima nije se realno ni moglo doći do dokaza iz inostranstva, niti podneti krivična prijava nadležnom tužiocu.

Mnogo novca je u tom periodu izneto iz Srbije i on se sada na razne načine unosi najčešće kroz proces privatizacije. Ukoliko se sada i otkrije kriminalna delatnost pojedinaca iz tog perioda, često puta je slučaj da je krivično delo zastarelo, da je preduzeće likvidirano i nema oštećenog, a za pranje novca odgovornost je predviđena tek od decembra meseca 2005 godine. I ovo sve pokazuje da se kriminal isplati: na štetu građana, a u korist malog broja pojedinaca.

Osiromašenje građana, ostanak bez posla gašenjem preduzeća i radnih mesta sigurno nisu pozitivno uticale na bezbednost građana, na njihovo bogaćenje već isključivo na štetu većine građana.

Privatizacija je takođe polje u kome su se dešavale i dešavaju se razne vrste zloupotreba. U oblasti svojinske transformacije najčešće se obezvređuje društveni i državni kapital i njegovo prelivanje u privatni sektor, odnosno u privatne džepove malog broja pojedinaca.

To se najčešće radi svesnim i namernim umanjenjem vrednosti kapitala koji se kasnije kupuje prljavim novcem za male pare. Kod procene kapitala moguće su razne vrste zloupotreba; kapital se procenjuje na mnogo niže vrednosti od realnih, pravdajući to činjenicom tržišne privrede. Kod donošenja odluka takođe se dešavaju zloupotrebe, naročito u preduzećima koja neredovno rade, u kojima je veći broj radnika na prinudnim odmorima, kada se objavljuju ili ne objavljuju oglasi za upis akcija i dr.

Naročito je pogubno bilo ukidanje društvenog pravobranioca koji je, makar i formalno štitio društvenu svojinu, tako da i kada se dokaže nezakonitost u postupanjima pojedinaca, po pravilu nema oštećenih. Logično bi bilo da su ingerencije društvenog pravobranioca prešle u nadležnost javnog pravobranioca što kod nas nije slučaj. Da li je ovo

urađeno slučajno ili namerno ostaje da se vidi. Činjenica je da nije urađeno na dobrobit ili korist većine građana, a na štetu sigurno jeste.

U periodu međunarodne izolacije uvedene su razne vrste kvota i dozvola za uvoz roba, ali i druga sistemska rešenja koja su ustvari usklađivana prema pojedincima iz vlasti. To je dovelo do povećanja šverca u nelegalnom prometu **akciznih roba** i bujanju sive ekonomije ili "paralelne ekonomije" u koji su često puta bili uključeni i državni organi, carina i ministarstvo finansija. Lica bliska vlasti su se za kratko vreme enormno obogatila, a ovome je pogodovalo i ukidanje zakona o poretku imovine, tako da ova lica nisu morala da dokazuju odakle im imovina iako nigde nisu radila.

Kao jedan specifičan vid prevare, a prisutan je i danas jeste **poreska utaja** gde se u velikom broju slučajeva kao oštećena strana pojavljivala država. Kod ovog krivičnog dela po pravilu je uključeno više lica pa bi u budućnosti ovo krivično delo potpadalo pod dela organizovanog kriminala. U mnogim razvijenim zemljama Evrope i sveta uspešnost mnogih pravnih subjekata ogleda se u plaćanju poreza gde ovakav način predstavlja čast za pojedinca, jer time jača državu.

Za razliku od takvog ponašanja kod nas je tajna uspeha mnogih pravnih subjekata upravo u tome što su izbegavali plaćanja poreza i drugih dažbina državi. Kriterijum za uspešnost ogledao se u tome ko je više izbegao plaćanje poreza i ko se brže obogatio. Ovome je pogodovala česta izmena poreskih propisa zbog nestabilnog privrednog ambijenta. Pri tome je moral poreskih obveznika bio na veoma niskom nivou. Kada bi se i donosili novi propisi paralelno su se pojavljivali i "stručnjaci" koji su pronalazili rupe u zakonu i svoje usluge bogato naplaćivali. Ponekad se dešavalo da su i zakoni, podzakonski akti i uredbi donošeni po meri i volji moćnih pojedinaca, pa je i ovo doprinelo izbegavanju poreza pojedinaca kako bi bili konkurentni na tržištu.

Ovome je doprinosa i selektivni pristup poreskih represivnih organa, najčešće instrumentalizovan spregom političara i moćnika, koji su vršili kontrole samo poreskih obveznika koji su bili konkurencija preduzećima moćnika.

U tom periodu naročito je bio izražen vid izbegavanja poreskih obaveza preko tzv. **fantomskih firmi**, a taj trend je nastavljen i danas. Putem fiktivnih preduzeća utajene su ogromne svote novca, naročito kada su u pitanju robe iz uvoza ali i domaći proizvodi. U slučajevima kada su i identifikovani stvarni korisnici pečata i druge dokumentacije, tužlaštva su se opredeljivala da progon vrše za falsifikovanje isprava, čime suštinsko delo nije ni dirnuto. Ogromne svote novca umesto da se sliju u budžet, završile su u privatnim džepovima, a uloga javnog pravobranioca za povraćaj ove imovine - ostala je minorna, gotovo beznačajna. Retki su slučajevi traženja povraćaja novca ili imovine koja je kupljena od poreskih utaja. Koristi od ovoga su imali samo pojedinci a nikako država i građani.

Nerazdvojni i sastavni deo svih vrsta finansijskog i privrednog kriminala jeste **korupcija** kao tačka vezivanja. Gotovo da ne postoji ozbiljnije delo iz ovih oblasti a da nije bitno povezano sa korupcijom. Otvaranje naše zemlje za strana ulaganja imalo je za posledicu i povećanje kriminala u oblasti javnih nabavki. Osiromašenje većeg dela državnog sektora padom standarda i zarada, nemogućnost zaposlenja i rada državnih službenika i radnika koji se finansiraju iz budžeta, doveli su do enormnog povećanja korupcije. Ne postoji gotovo ni jedan posao koji se može normalno završiti u redovnom postupku, a da se ne traži protivusluga. Ovo je postao sastavni deo života i ponašanja. Zbog toga je naša država svrstana u sam svetski vrh zemalja po korumpiranosti.

Veći problem predstavlja tzv. "visoka korupcija" putem koje mali broj moćnika utiče na zakonodavnu i sudsku vlast, kako bi na "legalan" način uvećavali i zaštitili kapital. Na tom polju predstoji najveća borba. Represivni aparat nije u mogućnosti da se adekvatno nosi sa ovim zlom iz prostog razloga jer je pod direktnom i indirektnom kontrolom izvršne vlasti, koja je i najveći generator visoke korupcije.

Kaznena politika

Sudeći po efikasnosti kaznene politike u proteklom periodu, bavljenje finansijskim i privrednim kriminalom postao, posle politike, najunosniji posao. Dovoljno efikasan način da se kriminalom stečena imovina/bogatstvo vrati oštećenima, jednostavno nije postojao. Zadatak kompletnog krivičnog postupka i sudova bio je da se izvršilac kazni vremenskom kaznom, tj. da se zadovolji forma, a suština - da se oduzme imovinska korist, ostajala je u drugome planu. Kriminalci su u većini slučajeva bili svesni da je šansa da budu uhvaćeni minimalna, a ako se to i desi, u krajnjoj instanci kriminalci su imali korist.

Kaznena politika je bila veoma blaga prema izvršiocima i u pogledu vremenskih kazni jer je za ovakva krivična dela u proteklih pet godina izrečeno svega oko 20 % osuđujućih presuda, od kojih je polovina bilo uslovnih kazni. Prilikom donošenja novog Krivičnog zakonika kod mnogih krivičnih dela iz oblasti finasijskog i privrednog kriminala smanjeni su maksimumi kod kvalifikovanih oblika krivičnih dela sa 15 na 12 godina - pa ostaje nejasno koji su motivi naveli zakonodavca na ovakve promene. U najgorem slučaju trebalo je zadržati gornji maksimum na 15 godina.

Organi

Zakon o krivičnom postupku koji reguliše rad policije i tužilaštva u velikoj meri je prevaziđen i ne može da da adekvatne odgovore na finasijski, privredni i organizovani kriminal. Izmenama ovog zakona od 2002 godine, prekrivičnim postupkom - odnosno radom policije rukovodi nadležni tužilac. To je jedna od novina u odnosu na ranija rešenja, kada je policija bila prepuštena sama sebi. U praksi je ponašanje tužilaca i dalje ostalo isto, sem za područje organizovanog kriminala. U ranijem periodu policija je izvršavala provere, prikupljala dokaze i ukoliko se radilo o krivičnom delu koje se goni po službenoj dužnosti, podnosila je krivičnu prijavu nadležnom

tužilaštvu. Tada se tužilac prvi put susretao sa predmetom odnosno događajem koji se desio. Nakon prijema krivične prijave tužilac je procenjivao da li ima elemenata krivičnog dela, pa ukoliko je ocenio da se radi o krivičnom delu, podnosio je zahtev za sprovođenje istrage nadležnom istražnom sudiji. Posle sprovedene istrage, istražni sudija je vraćao predmet tužiocu radi podizanja optužnice ili odustajanja od krivičnog gonjenja. Često puta se tokom istrage dešavalo da su veštaci svojim nalazima presuđivali u krivično pravnoj stvari.

Ovakav postupak je bio dosta spor i dugotrajan. Faktički sadašnji koncept istrage je takav da se istraga vodi o policijskim dokazima odnosno potvrđuje se validnost prikupljenih dokaza. Najveći broj dokaza prikuplja policija, pa ukoliko tužilac preko policije može da dođe do validnih dokaza, istraga je suvišna. Po sadašnjem konceptu - tužilac kao organ gonjenja nema mogućnost da angažuje veštaka, već mora da podnosi zahtev za sprovođenje istrage, a istražni sudija ima tu mogućnost. Istražni sudija međutim, nikada ne može da ima realan uvid u životnu situaciju u kojoj se kriminal događa, obzirom da svoj posao ne obavlja u toj i takvoj životnoj situaciji, dakle, na terenu.

Mnogo bolji i aktivniji pristup jeste koncept tužilačke istrage, gde bi tužilac imao aktivniju ulogu od početka do kraja krivičnog postupka. Ovakav način bi zahtevao usku specijalizaciju tužilaca, koji bi se bavili samo ovim vrstama kriminaliteta, a ne kao do sada svim vrstama kriminaliteta. Tada bi tužilac mogao da angažuje određenog veštaka i pre pokretanja istrage i time bi se uštedela značajna sredstva, a nekada vođeni besmisleni postupci bi bili prošlost. Specijalizacija tužilaca je potrebna i zbog toga što tužilac kao rukovodilac prekrivičnog i krivičnog postupka mora da poseduje mnogo veća znanja od policije, kako bi istoj davao pravilne naloge u prikupljanju dokaza i time sebi od početka pripremao kvalitetan predmet za postupak, sam predmet bi doživljavao kao svoj. a ne kao do sada kao teret kojeg treba što pre da se reši.

Veliku pomoć u otkrivanju krivičnih dela finansijskog kriminala daju finansijska obaveštajna služba i poreska policija. Nedostatak u radu poreskih organa je što ovi organi nemaju sva policijska ovlašćenja i

time je rad ovog organa umnogome usporen i zahteva u mnogim stvarima pomoć pripadnika MUP-a. Ovo se može prevazići izmenama ZKP-a davanjem ovlašćenja koja su data pripadnicima MUP-a. Jedan od glavnih nedostataka je taj što pripadnici poreske policije nemaju mogućnost legitimisanja koja je osnovna radnja prilikom identifikacije lica s obzirom da je krivična odgovornost individualna. Osim toga, ne postoji mogućnost prinudnog dovođenja kao i raspisivanja potraga za licima koja nisu kooperativna.

Oduzimanje imovinske koristi

U proteklom periodu, imovina do koje se dolazilo na nezakonit način, u krivičnom postupku nije oduzimana, iako je u Krivičnom zakoniku jasno predviđeno da niko ne može da zadrži imovinu stečenu kriminalom. Ova mera prevashodno utiče *preventivno* na potencijalne izvršioce. Da bi se poboljšala borba protiv finansijskog kriminala, potrebno je zakonom predvideti obavezno oduzimanje imovine i imovinske koristi u krivičnom postupku, jer krivični sud ima najbolji uvid u činjenično stanje, pa prema tome ne postoje prepreke da se o imovinsko pravnom zahtevu ne odluči.

Najzad, mišljenja smo da je potrebno osnovati specijalizovanu instituciju u okviru ministarstva pravde koja bi se starala o privremeno i konačno oduzetoj imovini. Ovo iz razloga što je u dosadašnjoj preksi često dolazilo po propadanja ove imovine, a ponekad i do zloupotreba u postupanju sa ovom imovinom. Na ovaj način bi se policija, sudovi i drugi organi koji učestvuju u otkrivanju ovih krivičnih dela a i rasteretili troškova čuvanja i prodaje ove imovine. Nakon izvršene prodaje novac bi se uplaćivao u budžet države koji bi služio za poboljšanje uslova rada represivnih organa i njihovog tehničkog opremanja. Prema iskustvima nekih zemalja za ovakvu instituciju potreban je mali broj ljudi, za naše uslove ne veći od desetak zaposlenih.

Finansijske istrage

Prethodna poboljšanja mogla bi se postići vođenjem paralelne finansijske istrage u kojoj bi se najpre ustanovljavala imovinska korist pribavljena krivičnim delom, zatim bi se utvrđivala imovina koja može da se oduzme kao i predlog privremenih mere za njezino oduzimanje. Time bi se krivičnom sudu olakšalo donošenje pravilne odluke. Tužilac bi bio taj koji bi rukovodio ovom istragom i zahtevao bi od policije, poreske policije, uprave za sprečavanje pranja novca i drugih institucija relevantne podatke o imovnom stanju izvršilaca krivičnih dela. Ovo je naročito neophodno iz razloga što su izvršioци ovakvih krivičnih dela veoma vešti u skrivanju nezakonito stečene imovine pa oštećeni često puta i ne mogu doći do podataka o skrivenoj imovini. U cilju poboljšanja vođenja ovih istraga višila bi se kvalitetna obuka policije, tužilaštva, sudija i kadrova drugih organa koji bi se bavili ovom vrstom istraga.

Mnogo imovine u proteklom periodu našlo se na računima i u depozitima banaka inostranih zemalja pa je to umnogome otežavalo njeno identifikovanje, zamrzavanje i oduzimanje. Obukom bi se takođe tužiocima i sudijama edukovali kako bi se takva imovina vratila u postupcima međunarodne pravne pomoći.

U proteklom periodu kada je u pitanju finansijski i privredni kriminal, dokazivanje da imovina potiče od kriminalne delatnosti padao je na teret represivnih organa odnosno oštećenih. U tom pogledu u međunarodnoj zajednici sve više zemalja prihvata sistem "obrnutoг tereta" dokazivanja, pa u tom smislu i Konvencija iz Palerma i Bečka konvencija predlažu da izvršilac krivičnog dela mora u određenim slučajevima da dokaže zakonito poreklo imovine i prihoda. Ovo se predviđa samo za teška krivična dela u koje u većini slučajeva spadaju i krivična dela finansijskog i privrednog kriminala. Na taj način bi se tužiocima i sudovima umnogome olakšao posao oko oduzimanja protivzakonito stečene imovine. Potpisujući ove Konvencije naša država je iste i ratifikovala tako da će one postati deo našeg pravnog sistema. Prema ovim Konvencijama naročito se predviđaju obaveze

država u pogledu finansijskih institucija - da ne smeju da čuvaju anonimne račune klijenata, da vode tačne evidencije o pravom identitetu klijenata kao i da čuvaju dokumentaciju o transakcijama u periodu od pet godina.

Svesni ovakvog načina borbe protiv finansijskog i privrednog kriminala, mnogi potencijalni izvršioци bili bi obeshrabreni mogućnošću da već u fazi istrage mogu privremeno ostati bez imovinske koristi a kasnije i trajno. Takav sistem bi sigurno doprineo bezbednosti građana i bio bi od velike koristi za sve.

Literatura

- *Banović, Božidar*: Obezbeđenje dokaza u kriminalističkoj obradi krivičnih dela privrednog kriminaliteta; Beograd 2002
- *Jovašević Dragan*: Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije, Nomos Beograd, 2003;
- *Reto Brunhart i Novak Gajić*: Uloga policije u privrednoj tranziciji Srbije, Beograd februar 2005.